

УДК 94 : 17 (477) «1921-1939»

ПОЛЬСЬКА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Андрій Нагірняк

Національний університет «Львівська політехніка»
Україна, 79013, м. Львів, вул. Степана Бандери, 12
e-mail: nagirniak1@ukr.net

У процесі формування національної самосвідомості країни важливу роль відіграє освіта. Збереження української за своїм духом школи забезпечувало якісний культурно-освітній поступ українського народу. Питання національного шкільництва, як відзначав М. Грушевський, є «найголовнішою проблемою, серед усіх потреб національного життя», а «народ, який немає своєї школи... ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування» [12, арк. 5-7].

Політичні реалії міжвоєнного періоду не давали українцям Галичини підстав сподіватися на гармонійний розвиток та освіту підрастаючого покоління. Внаслідок цілеспрямованої польської урядової політики українське шкільництво перебувало у катастрофічному становищі. Політичні події ХХ ст. поставили на порядок денний гасло: «Чия школа – того майбутнє» [5, с. 129].

Метою даного дослідження є спроба на основі наявних історіографічних матеріалів висвітлити становище й особливості розвитку шкільництва на західноукраїнських землях у міжвоєнний період.

Аналізуючи історіографію даного дослідження, слід відзначити, що за роки незалежності України опубліковано низку праць вітчизняних істориків, які стосувалися окремих аспектів поставленої проблеми. У цьому контексті значний інтерес становлять праці Б. Ступарика [10], Ю. Щербяка [14], М. Гетьманчука [4], К. Федоровича [11].

Після окупації Галичини Польщею шкільництво на цих землях стало підпорядковуватися Міністерству віросповідань і освіти, хоч і продовжували діяти австрійські закони й інструкції. Польська влада застала тут досить добре організовану систему української освіти. Але дотримуючись лінії «польського державотворення», вона внесла значні зміни в освіту, звичайно не на користь українців [2, с. 9].

З самого початку наступ на українську школу у республіці Польща носив державницький характер. Фактично були ліквідовані демократичні австро-угорські підходи до за-

доволення освітянських потреб місцевого українського населення. Якщо за Австро-Угорщини у 1911/1912 навчальному році у Східній Галичині налічувалося з українською мовою навчання 2612 початкових шкіл, а у 1919 році на території Західної України було таких 3662 початкові школи, то вже у 1920/1921 навчальному році – лише 1930 [7, с. 9].

Упродовж 1919-1921 рр. польський уряд ліквідував на етнічних українських землях – Холмщини, Надсяння, Лемківщини й інших територіях 25% українських шкіл у порівнянні із довоєнними роками. Диспропорція між чисельністю польських та українських шкіл призвела, з одного боку, до полонізації системи освіти, а з іншого – до погіршення якості навчання в українських школах. «Наука зводиться до забавки, до крикливих польських маніфестацій...», – констатували сучасники [8, с. 229].

Сподівання на зміну становища у сфері освіти появилася після підписання Ризького мирного договору 18 березня 1921 р. У цьому договорі було зобов'язано польський уряд надати «особам російської, української та білоруської національностей, що перебувають у Польщі, на основі рівноправності національностей, всі права, що забезпечують вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів». На жаль, польська сторона не виконувала положень цього договору [9, с. 140]. Більше того, рішення Ради держав Антанти від 14 березня 1923 р. про приєднання Східної Галичини до Польської держави привело до відкритої полонізації українських освітніх закладів. Обіжник Львівської шкільної кураторії від 30 жовтня 1923 р. констатував: «Всі школи як публічні, так і приватні на території Речі Посполитої є у тіснішій значинні цього слова польськими школами. Про інші школи, не відповідаючи ідеї польської державності у польській державі, не може бути й мови» [6, с. 3].

Політика польської шкільної адміністрації розгорталася у напрямі централізації та поло-

нізації освітньо-виховної діяльності за шляхами: 1) всі шкільні документи: акти, каталоги, протоколи тощо мали вестися польською мовою; 2) у процесі навчання передбачалося використовувати польські навчальні плани та підручники; 3) польська мова вводилася як викладова, при обмеженні української; 4) усувалися з посад прогресивні українські вчителі [2, с. 10].

«Ця шкільна політика зробила те, що десятки українських сіл в кожному повіті не мають українських шкіл...», – констатували дописувачі «Діла». – Українські школи просто нищать тим, що забираються в них будинки, забирається майно на потреби школи польської...». Упродовж 1922 – початку 1923 рр. тільки на Холмщині звільнено близько 200 українських учителів. Їх місця займали учителі-поляки, які отримували посаду «без всяких формальностей». Подібна ситуація склалася на Лемківщині, що входила до Краківського шкільного округу. Якщо у 1911-1912 навчальних роках в окрузі функціонували 76 українських шкіл і 1470 – польських, у 1921-1922 рр. їх кількість зросла до 79, тоді як польських – до 1958 [8, с. 229].

На сторінках польських часописів яскраво висвітлювалась мета Польської держави: «Про мілітаристичні напади не думаємо, не маємо наміру атакувати наших сусідів із зброєю в руках, однак культурний цивілізаційний наїзд є дозволений кожному. Такій ідейній праці нічого не можна закинути... Коли в кожній громаді на «кресах», міській чи сільській, знайдеться учитель поляк – ідейник, який зуміє в кресову дитвору вщепити від наймолодших літ переконання, чим вона є і чим повинна почуватися, тоді вплив цих нових віток на оточення видасть просто необчислені овочі. Учителя поляка жде апостольська місія, він же повинен стати місіонером, пропагатором польської думки па східних окраїнах» [5, с. 131].

Найважливішим кроком на шляху колонізації освіти стало ухвалення закону від 31 липня 1924 року «Про деякі положення в організації шкільництва», що згодом отримав назву «Кресового шкільного закону». У законі було зазначено, що основним типом державної школи є двомовна (утраквістична), яка була насправді польською, бо основні предмети нею й викладали. Дія цих законів поширювалась на території Львівського, Станіславського, Тернопільського, Волинського воєводств» [3, с. 177]. Закон не дозволяв українцям ініціювати відкриття власних народних шкіл і передбачав утворення в Галичині «спі-

льних шкіл» для «згідного співжиття людности національно мішаних земель» [7, с. 1].

Дискримінаційною щодо українського населення регіону була ст. 6, що передбачала об'єднання в окремих місцевостях польських та українських шкіл в одну спільну двомовну. Після об'єднання шкіл передбачалося, що українською мовою викладатиметься: релігія (для греко-католиків і православних), латинська й українська мова, малювання та фізкультура (15 год./тиждень), натомість польською – релігія (для римо-католиків), польська мова, історія, географія, математика та природа (17 год./тиждень) [1, с. 413]. «На українську мову (крім хіба що самої української мови), припадають самі мертві предмети, – констатували журналісти «Діла», – які мають підрядне значіння в формуванні світогляду учня» [8, с. 230].

Незважаючи на масові протести громадськості, завдяки нормативно-правовому акту кількість українських державних початкових шкіл у Східній Галичині зменшилась з 2426 у 1920-1921 рр. до 745 у 1927-1928 рр., а вже станом на 1939 р. їх кількість становила лише 139 шкіл [9, с. 140].

У доповненнях до освітнього закону, що побачили світ на початку 1925 р., вимагалось від батьків дітей шкільного віку письмового підтвердження їх бажання на отримання освіти рідною мовою. Відповідні документи польська влада змушувала батьків подавати до місцевих війтів або ж нотаріусів, які чинили всілякі можливі перепони на шляху до реєстрації заяв. Найпоширенішим способом у відмові реєстрації заяв залишалася вимога «метрикального витягу для доказу, що селянин має дітей шкільного віку» [1, с. 413].

Підтвердженням подальшої антиукраїнської політики стало розпорядження міністра віросповідань і освіти Польщі у справі мови публічних і приватних шкіл від 12 квітня 1927 р. ч. 2234/27, в якому мовою шкільної документації, педагогічних нарад і конференцій була проголошена державна, тобто польська мова. Стосовно приватних шкіл, то передбачалося, що написи й оголошення у приміщеннях і на фасадах будинків мали вестися двома мовами – державною та мовою навчання. Мовою неофіційного спілкування, ведення кореспонденції з фізичними й юридичними особами за розпорядженням міністра дозволялося використовувати мову навчання у конкретній школі [2, с. 10].

Розпорядженням міністра віросповідань і освіти, а також декретом Президента респуб-

ліки Польща від 29 вересня 1930 року, по суті, було позбавлено українське населення права навчати своїх дітей рідною мовою. Згідно з даних документів зміна мови навчання могла відбутися не раніше ніж через сім років з часу «остаточної ухвали, яка встановлювала мову навчання для даної школи». Оскільки в утраквістичних школах на території Західної України мова навчання останній раз була визначена у 1930 р., відповідно зміни могли настати не раніше 1937 р., але насправді вони не відбулися ні в 1937 р., ні пізніше. Вже 20 лютого 1936 р. Комітет у справах національностей при Раді Міністрів Польщі ухвалив рішення, де рішуче заявив, що «з уваги на необхідність забезпечити локальні інтереси польської меншини», про скасування утраквістичних шкіл не може бути й мови [3, с. 177].

На 1930-1931 рр. у сільській місцевості Західної України з 3348,9 тисяч дітей української національності у польських школах навчалися 56,7 тис., в утраквістичних – 250,8 тис. і в українських – 77,1 тис. У містах з 31,2 тис. дітей української національності у польських школах навчалось 22,5 тис., в утраквістичних – 6,6 тис. і в українських – 2,1 тис. Таким чином кількість дітей української національності, що навчалися в українських школах, зменшилась на 36,5 тис. у 1936-1937 навчальному році порівняно з 1931-1932 навчальним роком [3, с. 178].

Подією, яка кардинально змінила польське міжвоєнне шкільне життя та суттєво вплинула на становище освіти у Східній Галичині, стала реформа освіти 2 січня 1932 р. Суть реформи полягала у реорганізації середньої освіти. Було проголошено курс на реформування усіх трьох гілок шкільництва: загальноосвітньої, фахової та підготовки вчителів (педагогічної) [9, с. 142]. Згідно реформи у Польщі було запроваджено триступеневу систему початкових шкіл. Школа першого ступеня – чотирикласна, другого – шестикласна та третього – семикласна. Внаслідок таких змін між програмою шкіл так званого третього рівня і програмою гімназії штучно створювався розрив у три класи, що позбавляло випускників школи будь-якої можливості вступити до гімназії. Школа третього рівня була практично єдиною у сільській місцевості, оскільки соціальна структура українського населення західної України була переважно «сільською», шкільний закон 1932 року успішно виконував призначену йому роль перешкоди на шляху української молоді до оволодіння вищою освітою [2, с. 10].

Щоби надати видимої законності реакційним акціям польської влади в освітній сфері, у

1932 р. на основі декрету президента, уряд провів новий шкільний плебісцит. Проте, і на цей раз шкільна та загальна адміністрація не зупинилися перед різноманітними засобами, щоб його результати не вийшли на користь українського населення у Галичині. Незважаючи на те, що у 1932 р. батьки 400 тис. українських дітей зібрали 300 тис. декларацій, втричі більше, ніж у 1925 р., з вимогою рідної мови навчання їхніх дітей у школах, близько 500 українських шкіл були перетворені на польські або утраквістичні. У результаті – майже на 20% погіршилося становище українського шкільництва [8, с. 232].

Про фальсифікацію результатів плебісциту та зловживання польської адміністрації голова УПР Д. Левицький у промові на пленарному засіданні сейму 3 листопада 1933 р. зауважив: «В тих оселях, де досі існувала українська школа, виманювано підступом або просто фальшовано підписи на деклараціях з домаганням польської мови навчання. Тайність декларацій, що їх вносили за польську мову, робить просто неможливим виказати подробені підписи на деклараціях. Отак під маскою урядової тайни ховається злочин фальшування. В тих оселях, де була утраквістична школа й батьки внесли декларації, вимагаючи української викладової мови, там шкільні кураторії відмовили цьому домагання, мотивуючи, що батьки всіх тих дітей, які не внесли декларації, вимагають тим самим польської мови навчання. Найвищий Адміністраційний трибунал станув на становищі, що таке вирішення суперечить закону, а проте кураторії й Міністерство освіти боронять далі свого парадоксального становища» [8, с. 232].

У 1938-1939 навчальному році з 5 тисяч загальноосвітніх шкіл на території Львівського, Станіславського та Тернопільського воєводства 3,4 тис. були першого ступеня (давали дітям лише елементарні знання) і в них навчалось 39% всіх дітей шкільного віку. У школах другого ступеня навчалось 23,4% дітей, а третього – 37,6%. На Волині в 1922-1923 навчальному році функціонувало близько 400 українських шкіл, а вже 1932-1933 рр. – тільки чотири [3, с. 178].

Середня освіта вважалася елітарною. Отримати середню освіту у Польській державі мали можливість лише діти заможних батьків, та й кількість закладів цієї ланки була незначною. Так, у 1938 р. у країні налічувалося 769 гімназій і 604 ліцеї [13, с. 197]. На території українських воєводств (включно із західною частиною львівського воєводства та білорусь-

кою частиною Полісся) – 178 гімназій і 161 ліцей. Реформа 1932 р. обмежила доступ населення до середньої освіти, хоча і сприяла покращенню її якості [13, с. 197].

Професійна школа мала сприяти «господарському піднесенню польських елементів, зокрема посилення їх експансії і здобуття господарської переваги». Як наслідок у цих школах навчалися переважно діти поляків. Так у 1938-1939 навчальному році на теренах Східної Галичини діяло 136 професійних шкіл, де навчалось 14,2 тис. учнів, з них – 73% поляків, 12% – українців [3, с. 178].

Незважаючи на обіцянки відкрити державні гімназії та ліцеї з українською мовою навчання, польський уряд продовжував ліквідацію українських середніх навчальних закладів, зокрема приватних. Під приводом, що вчителі не виховують в учнів поваги до уряду та держави, у 1930 р. було заборонено українські приватні гімназії у Дрогобичі, Рогатині, Тернополі, а у 1938 р. у Кременці. У 1938-1939 навчальному році з 138 загальноосвітніх шкіл у Західній Україні українськими були лише 25, зокрема 18 приватних. Міністерство внутрішніх справ 10 грудня 1938 р. звернулося до Міністерства освіти з вимогою заборонити приватну форму навчання у Західній Україні як таку, що не відповідає інтересам польської держави [3, с. 178].

Дискримінація українців поширювалася і на вищі навчальні заклади, що призвело до майже повного витіснення молоді національних меншин з вищів Польщі. У 1932-1933 навчальному році у всіх вищих навчальних закладах Польщі навчалось тільки 3,2 тис. українських студентів, що становило 6,3% [3, с. 178].

Отже, українське шкільництво, у складний період свого перебування у Польській державі, зазнало відвертої дискримінаційної політики.

Нагірняк Андрій Польська освітня політика на західноукраїнських землях у міжвоєнний період

У статті досліджено та проаналізовано становище українського шкільництва на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, а також охарактеризовано законодавчі акти та розпорядження владних структур, які відкрито носили колонізаційний характер.

Ключові слова: шкільна політика, утраквістичні школи, Польська держава, шкільництво, освітній закон

Нагірняк Андрей Польская образовательная политика на западноукраинских землях в межвоенный период

В статье исследовано и проанализировано положение украинских школ на западноукраинских землях в межвоенный период, а также охарактеризованы законодательные акты и распоряжения властных структур, носящие открыто колонизационный характер.

Ключевые слова: школьная политика, утраквистические школы, Польское государство, образование, образовательный закон

Nagirnyak Andrii Polish educational policy in the western Ukrainian lands in the interwar period

The article researches and analyzes the situation of Ukrainian school system in the western Ukrainian lands during the interwar period. It is shown that the Polish authorities have found here quite well organized system of Ukrainian education. But following the line of «Polish state creation», she made significant changes in education, of course not in favour of Ukrainians.

It is indicated that from the very beginning of the offensive to the Ukrainian school in the republic Poland has a state-owned character. In fact, democratic Austro-Hungarian approaches to meeting educational needs local Ukrainian population were

Закони та розпорядження владних структур поставило шкільництво перед загрозою остаточної ліквідації. Зміст освіти та виховання відповідали політиці поневолення українського народу, позбавлення його історичної пам'яті, національної свідомості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бегей І. Українська лівия Галичини в умовах політичної системи Другої Речі Посполитої: боротьба за українізацію шкільництва // Гілея: науковий вісник. Київ, 2015. Вип. 94. С. 412-415.
2. Булавіна С. Історико-правове дослідження статусу українських шкіл в республіці Польща у 1919-1939 рр. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород, 2012. Вип. 1. Т. 1. С. 9-11.
3. Виздрік В. З історії українського шкільництва Галичини в міжвоєнний період // Держава та армія Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2011. № 693. С. 176-181.
4. Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918-1939 рр.). Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. 432 с.
5. Гнот С. Українське шкільництво Галичини у складі Другої Речі Посполитої // Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів: [зб. наук. ст.]. Львів, 2014. Вип. 4. С. 129-139.
6. Збройна і культурна війна: Статистика шкільна // Діло. 1924. 21 жовтня. С. 3.
7. «Нова ера» в шкільництві // Діло. 1925. 28 серпня. С. 1.
8. Павлів І. Освітня політика Польщі на західноукраїнських землях 1918-1939 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2011. Вип. 2. С. 228-234.
9. Струганець В. Оцінка О. Тисовецьким становища шкільної освіти у Східній Галичині в міжвоєнний період // Гуманітарний журнал (Дніпро). 2013. № 3. С. 137-144.
10. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772-1939 рр.). Івано-Франківськ, 1994. 143 с.
11. Федорович К. Українські школи в Галичині у світлі законів і практики. Львів, 1924. 94 с.
12. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф.389. Оп.1. Спр.26. Арк.5-7.
13. Шліхта І. Польська vs українська ідентичності: освітня політика у Другій Речі Посполитій і формування української нації // Intermagum: історія, політика, культура. Житомир, 2014. № 1. С. 194-203.
14. Щербяк Ю. Система морального виховання у школах західних областей України (1900-1939 рр.). Тернопіль: ПАРАДИС, 1999. 206 с.

eliminated. If in Austro-Hungarian in 1911/1912 in the academic year in Eastern Galicia, there were 2612 elementary schools with Ukrainian language of training, and in 1919 in the territory of Western Ukraine there were 3662 elementary schools than there were already only 1930 schools in the 1920/1921 school year.

The article describes the legal acts of Polish state in the field of education, namely: the law of July 31, 1924 «About principle in the organization of school system», the order of the minister of religion and education, and decree of the President of the Republic of Poland dated 29 September 1930, as well as the school reform education of January 2, 1932, which had a frank polonization character.

The article proves that Ukrainian schooling in the Polish state, has undergone a frank discriminatory policy. Contents of education and upbringing consists with the policy of enslavement of the Ukrainian people, deprivation of it historical memory, national consciousness.

Keywords: *school policy, ultra-school (bilingual) schools, Polish state, schooling, educational law*

Надійшла до редакції 11.12.2017 р.